

τοῦ ἀπολύτου ἀληθοῦς, ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ γίνονται ἐναργεῖς ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοσοῦτω μᾶλλον ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ὁποῖος ὀφείλει νὰ εἶνε, ἤτοι εἰκὼν καὶ ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΣΥΝΑΙΣΘΗΤΙΚΟΝ

Περὶ συναισθημάτων.

§ 83. Τὸ συναίσθημα διαφέρει τοῦ αἰσθήματος κατὰ ταῦτα. Τὸ μὲν αἰσθημα εἶνε ἀρχικὴ κατάστασις τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ συναίσθημα εἶνε ὑστερογενές. Τὸ αἰσθημα προέρχεται πάντοτε ἐξ ἐρεθισμοῦ τινος τῶν νεύρων ἐξωτερικοῦ, τὸ δὲ συναίσθημα γεννᾶται ἐξ ἐννοιῶν καὶ παραστάσεων. Τὸ αἰσθημα δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον καὶ ἄλλοις ἀνθρώποις, τὸ δὲ συναίσθημα ὡς ἐσωτερικὴ τις διάθεσις τῆς ψυχῆς δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ καὶ ἄλλοις. Τὸ συναίσθημα π. χ. τῆς ἀλγηδόνος ἐκ τῆς ἀγγελίας τοῦ θανάτου ἀγαπητοῦ φίλου εἶνε διάφορον τοῦ αἰσθήματος ἀλγηδόνος ἐκ τῆς καύσεως ἢ ἐκ τῆς τομῆς μέλους τινὸς τοῦ σώματος. Τινὰ δὲ συναισθήματα δὲν ἔχουσι καὶ ἀντίστοιχα αἰσθήματα. Οὕτω π. χ. τὰ συναισθήματα τοῦ φθόνου, τῆς ἐκπληρωθείσης ἢ ἀποτυχούσης ἐλπίδος, τῆς προσβληθείσης φιλοτιμίας πρὸς οὐδὲν αἰσθημα δύναται νὰ συγκριθῶσιν.

§ 84. Τὰ συναισθήματα προέρχονται ἐκ τῶν παραστάσεων, αἱ δὲ παραστάσεις γεννῶσιν ἐν τῇ ψυχῇ εὐάρεστον ἢ δυσάρεστον συναίσθημα. Οὕτως ἡ παράστασις φίλου σωθέντος ἐκ φοβερᾶς νόσου γεννᾷ εὐάρεστον συναίσθημα, ἡ

δὲ παρὰστασις φίλου ἀποθανόντος δυσάρεστον συναίσθημα. Διαφέρει δὲ τὸ συναίσθημα τῆς παραστάσεως· διότι τὸ μὲν συναίσθημα φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸν τύπον τοῦ πάθους, ἡ δὲ παρὰστασις ἐμφαίνει οὐδετέραν κατάστασιν, οὔτε πάθος οὔτε ἐνεργειαν δηλοῦσα.

§ 85. Εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἰείποτε εἰσέρχονται νέαι παρασιτάσεις, αἵτινες ἀπωθοῦσι τὰς παλαιάς, αἱ δὲ παλαιαὶ κωλύουσι τὰς νέας νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ψυχὴν. Ἐκ τοῦ διηνεκοῦς τούτου πολέμου μεταξὺ τῶν παλαιῶν καὶ νέων παρασιτάσεων γεννᾶται προαγωγὴ ἢ κώλυσις τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ ἐκ μὲν τῆς προαγωγῆς τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς αἰσθάνεται χαρὰν, ἐκ δὲ τῆς κωλύσεως λύπην. Οὕτω π. χ. θέλω νὰ ἀναμνησθῶ τὸ ὄνομα φίλου μου, ἀλλ' ἡ παρὰστασις αὐτοῦ κωλυομένη ὑπ' ἄλλων συγχρόνων παρασιτάσεων δὲν δύναται νὰ λάβῃ πλήρη σαφήνειαν, ὅτε γεννᾶται ἐν ἑμοὶ δυσάρεστον συναίσθημα, ὅταν δ' ὁμως, καθ' ὃν χρόνον λυπῶμαι, ἀκούσω παρὰ τινος λέξιν ὁμοίαν πρὸς τὸ ζητούμενον ὄνομα καὶ ἀναμνησθῶ αὐτό, τότε ἐκ τῆς προαγωγῆς ταύτης τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς γεννᾶται εὐάρεστον συναίσθημα. Ὅθεν συναίσθημα καλεῖται ἢ εὐαρέστησις ἢ δυσαρέστησις ἢ προερχομένη ἐκ τῆς προαγωγῆς ἢ κωλύσεως τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς.

§ 86. Ἐν τοῖς συναισθήμασιν ὑπάρχει τόνος καὶ ἔντασις. Κατὰ τὸν τόνον ἅπαντα τὰ συναισθήματα εἶνε εὐάρεστα καὶ δυσάρεστα. Εἶνε δ' ἔντασις τῶν συναισθημάτων ἢ ἰσχυρὰ προαγωγὴ ἢ ἡ κώλυσις τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς. Οὕτως ἔντασις συναισθήματος ὑπάρχει δυσαρέστου μὲν κατὰ τὸν θάνατον οἰκειοτάτου προσώπου, εὐαρέστου δὲ κατὰ τὴν εὐρεσιν σπουδαιοτάτου πράγματος, ὅπερ ἐθεωρεῖτο ἀπολωλός. Ἀντίθετος τῆς ἐντάσεως εἶνε ἡ χαλαρότης τοῦ συναισθήματος.

§ 87. Τὰ συναισθήματα διαιροῦνται εἰς δύο μεγάλας τάξεις·
1) εἰς συναισθήματα εἰδολογικά, ἅτινα ἐξαρτῶνται
ἐκ τοῦ εἶδους ἢ τῆς μορφῆς τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας
τῆς ψυχῆς, ἢτοι ἐκ τῆς ταχύτερας ἢ βραδυτέρας, τῆς
τακτικῆς ἢ ἀτάκτου κινήσεως τοῦ παραστατικοῦ ἡμῶν
βίου. 2) εἰς συναισθήματα ποιωτικά, ἅτινα ἐξαρτῶν-
ται ἐκ τοῦ ποιοῦ τῶν παραστάσεων ἀναφερομένων εἰς τὸ ἀλη-
θές, τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν.

Α') ΕΙΔΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

§ 88. Εἰς τὰ εἰδολογικὰ συναισθήματα καταλέγονται τὰ ἑξῆς
συναισθήματα.

α') τὸ συναίσθημα τῆς προσδοκίας

§ 89. Τὸ συναίσθημα τῆς προσδοκίας εἶνε εὐά-
ρεστον καὶ δυσάρεστον. Εἶνε δὲ εὐάρεστον μὲν, ὅταν γίνηται
ἡ πλήρωσις τοῦ προσδοκωμένου, δυσάρεστον δέ, ὅταν δὲ
γίνηται ἡ πλήρωσις αὐτοῦ ἢ ὅταν γίνηται μὲν ἡ πλήρωσις,
ἄλλ' εἶνε αὕτη ἀσύμφωνος πρὸς τοὺς πόθους τοῦ προσδοκῶν-
τος ἀνθρώπου. Τὸ συναίσθημα δὲ τῆς προσδοκίας εἶνε τόσῳ
ἰσχυρότερον, ὅσῳ μᾶλλον διαφέρειν ἔχομεν ὑπὲρ τοῦ προσδο-
κωμένου. Τότε ἡ προσδοκία γίνεται ἀνυπομονησία, ὅταν
ἡ πλήρωσις τοῦ πόθου τοῦ προσδοκῶντος γίνηται βραδεῖα, ὡς
π.χ. ὅταν τὸ κομίζον τὸν φίλον μου ἀτμόπλουν βραδύνῃ νὰ
καταπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα, ἢ ὅταν βραδύνῃ ν' ἀναπετασθῇ ἡ
αὐλαία τοῦ θεάτρου, κτλ. Ἡ προσδοκία εἶνε ὠρισμένη μὲν,
ὅταν ἀναφέρηται εἰς ὠρισμένην παράστασιν. ἀόριστος δέ,
ὅταν ἀναφέρηται εἰς δύο ἢ πλείονας δυνατὰς παραστάσεις.

§ 90. Ἡ μὲν εὐάρεστος προσδοκία καλεῖται ἐλπίς, ἡ δὲ
δυσάρεστος προσδοκία καλεῖται φόβος. Ἡ μὲν ἐλπίς προξε-
νεῖ ἡδὺν συναίσθημα, ὁ δὲ φόβος λυπηρόν. Ἡ μὲν ἐλπίς παριστᾷ
διὰ τῆς φαντασίας τὸ μέλλον ἀγαθόν διὰ ζωηροτέρων χρωμά-

των, ὁ δὲ φόβος παριστᾷ τὸ μέλλον κακὸν διὰ ζοφερωτέρων χρωμάτων. Ἡ ἐλπίς τῷ ἀνθρώπῳ εἶνε θεῖον καὶ σωτήριοι δῶρον. Ὁ ἐλπίζων ἔχει θάρρος καὶ ὑπομονήν, διάγει δὲ καὶ βίον εὐάρεστον, τοῦναντίον δὲ ὁ ἀποβαλὼν τὴν ἐλπίδα ζῆ βίον δυσάρεστον, διότι στερεῖται τῆς ὑπομονῆς καὶ τοῦ θάρρους, ἡ δ' ἐλπίς αὐτοῦ μεταβάλλεται εἰς ἀπελπισμόν. Ἡ ἐλπίς συνδέεται καὶ μετὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν θρησκευτικῶν συναισθημάτων· διότι ὁ ἐλπίζων θεωρεῖ τὸν Θεὸν βοηθὸν αὐτοῦ.

β) Τὸ συναίσθημα τῆς ἐκπλήξεως

§ 91. Τὸ συναίσθημα τῆς ἐκπλήξεως, ὅπερ εἶνε ἀντίθετον πρὸς τὸ τῆς προσδοκίας, προέρχεται ἐκ παραστάσεων παρὰ προσδοκίαν συμβαινουσῶν καὶ εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δυσάρεστον συναίσθημα, ὡς ὁ αἰφνίδιος θάνατος ἀνθρώπου ὑγιοῦς, ἡ ναυαγία πλοίου ἐν νηνεμίᾳ, ἡ κεραυνοβολία ἐν αἰθρίῳ σχεδὸν οὐρανῷ, ἡ πτώσις οἰκίας ἐκ σεισμοῦ, κτλ.. Ἡ ἰσχυροτέρα δ' ἐκπληξις καλεῖται τρομός. Ἐνίοτε δὲ τὸ συναίσθημα τῆς ἐκπλήξεως εἶνε εὐάρεστον, ὡς ὅταν τις ἀπροσδοκῆτως εὖρη θησαυρὸν ἢ τύχη τοῦ πρώτου ἀριθμοῦ λαχείου, κτλ.

γ) Τὸ συναίσθημα τῆς ἀμφιβολίας

§ 92. Τὸ συναίσθημα τῆς ἀμφιβολίας εἶνε δυσάρεστον συναίσθημα, εἶνε δ' ἴδιον ἀνθρώπων ἐνηλίκων καὶ πεπειραμένων, ὁ δ' ἀμφιβάλλων ἀμφιταλαντεύεται μετὰ δύο ἢ πλειόνων γνωμῶν ὁμοίως δυνατῶν νομιζομένων. Διαρκεῖ δὲ τὸ συναίσθημα τοῦτο, ἕως οὔ ἢ ἀμφιβολία λάβη ἔκβασίν τινα, τότε δ' ὁ ἀμφιβάλλων ἀνακουφίζεται ἀπὸ τοῦ πιέζοντος αὐτὸν δυσάρεστου συναισθήματος. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ἡ ζηλοτυπία· διότι καὶ αὕτη οὔσα ἐνδοιασμὸς περὶ τῆς συζυγικῆς πίστεως ἐκ τῆς ἀμφιβολίας γεννᾶται, ὁ δὲ ζηλότυπος ἔχει δυσάρεστον συναίσθημα καὶ τοῦτο διαρκές.

δ'.) Τὸ συναίσθημα τῆς βαρυνθυμίας ἢ ἀνίας

§ 93. Τὸ συναίσθημα τῆς βαρυνθυμίας (ἢ ἀνίας) εἶνε δυσάρεστον συναίσθημα, προέρχεται δ' ἐξ ἐλλείψεως πνευματικῆς ἀσχολίας. Ὁ παραστατικὸς βίος τῷ βαρυνθυμοῦντι φαίνεται ἀδιακόπως προσκόπτων, ὁ δὲ παρερχόμενος χρόνος μακρὸς καὶ ἡ πορεία αὐτοῦ βραδεῖα.

Ἡ βαρυνθυμία δὲ δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἰσχὺν παρὰ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις. Εἶνε αὕτη ἀσθενεστάτη παρὰ τοῖς παισὶ καὶ τοῖς ἀμαθέσιν, ἰσχυροτάτη δὲ παρὰ τοῖς πεπαιδευμένοις, Οὕτως ὁ λόγιος ἀνὴρ εὗρισκόμενος μεταξὺ ἀμαθῶν καὶ ἀγροίκων, ὁ κάτοικος μεγάλης πόλεως διατρίβων ἐν μικρᾷ κώμῃ, ὁ ἀκούων ῥήτορος οὐδὲν σχεδὸν λέγοντος ἢ γνωστὰ καὶ τειριμμένα καταλαμβάνεται ὑπὸ βαρυνθυμίας καὶ ἀδημονίας, κτλ. Τοῦτο ποιεῖ πολλάκις τοὺς ἀκροατὰς νὰ ἀποδοκιμῶσιν ἀδεξίους καὶ ῥήτορας καὶ ὑποκριτὰς θεάτρον.

Ἀντίθετος τῇ βαρυνθυμίᾳ εἶνε ἡ διασκεδάσις, ἣτις ἐμποιεῖ εὐάρεστον συναίσθημα, προέρχεται δ' ἐκ τῆς εὐκόλου καὶ ἀκωλύτου πορείας τοῦ παραστατικοῦ βίου τοῦ διασκεδάζοντος. Ἡ διασκεδάσις δὲ διαφέρει καθ' ἡλικίαν, κατὰ φύλον, κατ' ἐπάγγελμα, κατὰ παιδείαν, κτλ. Ὅθεν ὀρθῶς λέγεται καὶ ἡ παροιμία « ἤλιξ ἤλικα τέρπει » καὶ τὸ ποιητικὸν τόδε

« γέρον γέροντι γλῶσσαν ἠδίστην ἔχει
παῖς παιδὶ καὶ γυναικὶ πρόσφορον γυνή »

(παρὰ Πλουτάρχ. πῶς ἂν τις διακρίν. τὸν κόλ. τοῦ φίλ. § 6).

Ὡς εὐάρεστοι ἐν τῇ διασκεδάσει καταλέγονται καὶ αἱ διάφοροι παιδίαί.

Μέσην θέσιν μεταξὺ βαρυνθυμίας καὶ διασκεδάσεως κατέχει ἡ ἐργασία, ἀλλ' αὕτη συνήθως νομίζεται πρόξενος δυσαρέστου συναισθήματος, διότι πιέζει ἡμᾶς ἀναγκάζουσα νὰ περιοριζώμεθα ἐν ὠρισμένῳ κύκλῳ παραστάσεων. Διὰ τοῦτο παρὰ

τοῖς παισὶν ἢ σχολικῇ ἀργία εἶνε εὐάρεστος, ἢ δ' ἐργασία δυσάρεστος.

Β'.) ΠΟΙΩΤΙΚΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

§ 94. Τὰ ποιωτικὰ συναισθήματα ἐπειδὴ ἀναφέρονται εἰς πράγματα ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸ ἀληθές, τὸ καλόν, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν θρησκείαν, διαιροῦνται εἰς διανοητικὰ συναισθήματα, καλαισθητικά, ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ.

α') Διανοητικὰ συναισθήματα

§ 95. Πηγὴ τῶν διανοητικῶν συναισθημάτων εἶνε ἡ ἀλήθεια, διότι πᾶσα διανόησις ταύτην ἐπιδιώκει. Ἀλήθεια δὲ λέγεται ἡ συμφωνία τῶν γνώσεων ἡμῶν πρὸς ἀλλήλας, τῶν νέων πρὸς τὰς παλαιάς. Ἡ συμφωνία αὕτη γεννᾷ ἠδὲ συναισθημα, τοῦναντίον δὲ ἡ διαφωνία δυσάρεστον. Ὁ μαθητὴς ἔχει φαιδρὸν τὸ βλέμμα, ὅταν λύῃ πρόβλημά τι ἢ χωρίον τι δύσκολον.

Ὁ Πυθαγόρας τοῖς θεοῖς ὑπὸ χαρᾶς ἐθυσίασε βοῦς ἑκατόν, ὅτε ἔλυσε τὸ γεωμετρικὸν θεώρημα τῆς ἑκατόμβης Ὁ Ἀρχιμήδης ἐν τῷ λουτρῷ ἀνακαλύψας τὸν φυσικὸν νόμον τοῦ εἰδικοῦ βάρους τοσοῦτον ἐπὶ τῷ πράγματι ἔχαρη, ὥστε γυμνὸς ἔτρεχεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ἀναφωνῶν «εὕρηκα». Τοῦναντίον δὲ ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Ἀρχιμήδης ἦσαν λελυπημένοι, ἐφ' ὅσον ἡ νόησις αὐτῶν δὲν ἐτύγγανε τοῦ ποθομένου ἀποτελέσματος. Καὶ πᾶς δ' ἄλλος καταλαμβάνεται ὑπὸ δυσαρέστου συναισθήματος, ὅταν ἐπὶ πολὺ σκεπτόμενος δὲν δύναται εἰς λύσιν ἢ αἴνιγμα ἢ πρόβλημα ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον. Τὸ εὐάρεστον δὲ συναισθημα ὑπάρχει οὐχὶ μόνον μετὰ τὴν εὐρεθεῖσαν ἀλήθειαν, ὅτε πλέον εἶνε ἀκέραιον καὶ πλήρες, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προκαταρκτικῇ ἐργασίᾳ τῇ καταβαλλομένῃ πρὸς ἀνεύρεσιν αὐτῆς, ὅπερ χρησιμεύει ὡς ἐλατήριον πρὸς ἔρευναν καὶ ζήτησιν τῆς ἀληθείας. Πολλοὶ ἔχοντες πεποίθησιν ὅτι θὰ εὕρωσι

ἐπιστημονικὴν τινα ἀλήθειαν, δι' ἣν ἐκ τῶν προτέρων ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς ἡδὺ συναίσθημα, ὑφίστανται πόνους πολυτεεῖς. Διότι ὄντως οὐδὲν ἄλλο εἶνε τοσοῦτον ἡδὺ τῇ διανοίᾳ ὅσον εἶνε ἡ ἀλήθεια, ὡς λέγει ὁ Κικέρων «nihil est menti veritatis luce dulcius».

§ 96. Ἀντίθετον τῇ ἀληθείᾳ εἶνε τὸ ψεῦδος, ἐφ' ᾧ ἡ διάνοια δυσαρεστεῖται ¹. Ἀσθενέστερος δὲ βαθμὸς ἀληθείας εἶνε ἡ ἀπίθανότης, ἣτις γεννᾶται, ὅταν οἱ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας λόγοι εἶνε ὑπέρτεροι τῶν κατὰ τῆς ἀληθείας λόγων. Ὅταν δὲ οἱ κατὰ τῆς ἀληθείας λόγοι εἶνε ὑπέρτεροι τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας λόγων, λέγεται ἀπίθανότης καὶ ἡ ἀλήθεια ἀπίθανος τότε εἶνε: Ὅταν δὲ οἱ κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ οἱ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας λόγοι εἶνε ἴσοι πρὸς ἀλλήλους, λέγεται ἀμβολία καὶ ἡ ἀλήθεια ἀμβόλιος τότε εἶνε.

β') Καλαισθητικὰ συναισθήματα

§ 97. Καλαισθητικὰ συναισθήματα λέγονται τὰ εὐάρεστα ἢ δυσάρεστα συναισθήματα, ἅτινα γεννῶνται ἐκ τῆς ἀντιλήψεως καλῶν ἢ αἰσχροῶν πραγμάτων. Δένδρα, ἄνθη, ζῶα, θέσεις, ἀνδριάντες, πίνακες, ποιήματα, ᾄσματα, κτλ. ἔχουσι πολλάκις τοιαύτην εὐαρμοστίαν τῶν μερῶν αὐτῶν πρὸς ἀλληλα ἢ δυσαρμοστίαν ὥστε προξενοῦσιν εὐαρέστησιν ἢ δυσαρέστησιν. Ὑποκείμενον δὲ καλαισθητικῆς εὐαρεσθήσεως ἢ δυσαρεσθήσεως εἶνε μόνον σύνθετόν τι καὶ οὐχὶ ἀπλοῦν. Ἐν δὲ τῷ συνθέτῳ αἰσχέσεις τῶν μερῶν ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι καλαισθητικὴν συμμετροίαν ἢ ἀσυμμετροίαν, εὐαρμοστίαν ἢ δυσαρμοστίαν, συμφωνίαν ἢ ἀσυμφωνίαν. Ζωροάρος τις ἵνα ζω-

¹ «Ἡ φύσις αὕτη ἐστὶ τῆς διανοίας τοῖς μὲν ἀληθέσιν ἐπινεύειν, τοῖς δὲ ψευδέσι δυσαρεστεῖν» (Ἐπικτ. Διατριβ. I, 28, § 2 σ. 64).

γραφῆση καλαισθητικὴν τινα εἰκόνα, ὀφείλει νὰ κατασκευάσῃ καλαισθητικὰς τὰς σχέσεις τῶν χρωμάτων, τοῦ φωτός, τῶν σχημάτων τῶν εἰκονιζομένων πραγμάτων ἢ προσώπων. Ἐσμά τι λέγεται καλόν, ὅταν κατὰ πάντα ἕδῃται καλῶς ὑπὸ τῶν ἀδόντων καὶ ὑπάρχῃ ἁρμονία καὶ συμφωνία. Ἡ ἁρμονία τῶν χρωμάτων τῆς ἰριδος καλὴ οὖσα ἀρέσκει, πᾶν δὲ μὴ ἁρμονικὸν καὶ καλὸν ἀπαρέσκει.

§ 98. Τῶν καλαισθητικῶν συναισθημάτων πρόξενοι κυρίως εἶνε δύο αἰσθήσεις, ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοή, τῶν δ' ἄλλων αἰσθήσεων οὐδεμία ἢ ὀλίγη γίνεται ἐνέργεια. Τὰ δὲ καλαισθητικὰ συναισθήματα ὡς τις κατωτέρα βαθμὶς ἡδηγοῦσιν εἰς τὴν ἠθικότητα. Ὁ ἀρεσκόμενος τῷ καλῷ καὶ ἐνθουσιῶν ἐπ' αὐτῷ θὰ πράττῃ τὴν ἀρετὴν, ἣτις εἶνε προῖον ἁρμονίας ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ θ' ἀποστρέφῃται τὴν κακίαν, ἣτις εἶνε προῖον ἀναρμοστίας. Ἡ ἀπὸ τοῦ καλοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν μετάβασις οὐδόλως πολὺ ἀφίσταται· διότι καὶ τὸ ἀγαθὸν ὄν προῖον ψυχῆς ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ σῶμα διατελούσης ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα τοῦ καλοῦ.

γ') Ἠθικὰ συναισθήματα

§ 99. Ἠθικὸν συναισθημα λέγεται τὸ εὐάρεστον ἢ δυσάρεστον συναισθημα τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς ἐπιδοκίμασias ἢ ἀποδοκίμασias βουλήσεων καὶ πράξεων ἀνθρώπων. Βούλησις δὲ καὶ πράξις ἀρέσκουσα χαρακτηρίζεται ὡς ἀγαθὴ, ἀπαρέσκουσα δὲ ὡς κακὴ. Ἡ πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἐλεημοσύνη νομίζεται πράξις ἀγαθὴ, ἢ δὲ πρὸς αὐτοὺς σκληρότης ὑπολαμβάνεται πράξις κακὴ. Ἡ πρώτη ἀρέσκει ἡμῖν, ἢ δὲ δευτέρα ἀπαρέσκει. Ἡ πράξις τῶν Πλαταιέων σπενυσάντων πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι καὶ πρὸς σωτηρίαν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος εἶνε πράξις ἀγαθὴ καὶ διεγείρει εὐάρεστον συναισθημα. Ἡ δὲ προδοσία τοῦ Ἐφιάλτου εἶνε πράξις κακὴ καὶ διεγείρει δυσάρεστον συναισθημα.

§ 100. Ἡ γνῶσις καὶ κρίσις τῶν βουλήσεων καὶ πράξεων τῶν ἀνθρώπων κατὰ μικρὸν ἀναπτύσσεται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ μορφοῦται διὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Ἀναπτυχθεὶς δὲ ὁ ἄνθρωπος οὕτως ἠθικῶς σχηματίζει ἐν ἑαυτῷ ἀρχὰς καὶ ἀξιώματα ἠθικά, ἅτινα καλοῦμεν ἠθικὰς ἰδέας. Αἱ ἠθικαὶ καὶ ἰδέαι παρὰ μὲν τοῖς ἄλλοις τῶν ἀνθρώπων εἶνε ἠθικά τινα ἀξιώματα, ἅτινα ἐσχημάτισαν ἑαυτοῖς ἐκ τῆς πείρας τοῦ βίου αὐτῶν καὶ τῆς σκέψεως, παρὰ δὲ τῷ χριστιανῷ εἶνε αὐτὸς ὁ ἠθικὸς νόμος. Ὅθεν ἐνθα ὑπάρχει συμφωνία τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰς ἠθικὰς ἰδέας ἢ ἀσυμφωνία, ἐκεῖ ὑπάρχει ἠθικὸν συναίσθημα. Καὶ ἐκ μὲν τῆς συμφωνίας προέρχεται εὐάρεστον ἠθικὸν συναίσθημα, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεως, ἐκ δὲ τῆς ἀσυμφωνίας δυσάρεστον ἠθικὸν συναίσθημα, ὅπερ ἐπιφέρει τὴν τύψιν τῆς συνειδήσεως. Εἶνε δὲ συνείδησις φωνή τις ἀδέκαστος παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἣτις ὡς ἀντιπρόσωπός τις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ψυχῇ ἐκάστου οὔσα ἀποδοκιμάζει ἢ ἐπιδοκιμάζει τὰς πράξεις αὐτοῦ.

§ 101. Ἡ συμφωνία ἢ ἡ ἀσυμφωνία τῆς βουλήσεως πρὸς τὰς ἠθικὰς ἰδέας δύναται νὰ παρατηρηθῆται οὐ μόνον ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐκάστου βουλήσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀλλοτρίᾳ βουλήσει, ἀλλὰ τότε ἢ μὲν συμφωνία γεννᾷ ἐν ἡμῖν τὸν ἠθικὸν θαυμασμὸν τῶν ἄλλων καὶ τὸν ἔπαινον, ἢ δὲ ἀσυμφωνία τὴν ἠθικὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἀποδοκιμασίαν αὐτῶν. Βλέποντες ἄνθρωπον δίκαιον καὶ ἐνάρετον καὶ εὐεργετοῦντα τοὺς πτωχοὺς θαυμάζομεν αὐτὸν καὶ ἐπαινοῦμεν, βλέποντες ὁμως ἄνθρωπον φανερὰ τοὺς νόμους καταστρατηγοῦντα ἢ τὰ δίκαια καταχαριζόμενον ἢ τοὺς ἀδυνάτους καταδυναστεύοντα ἀγανακτοῦμεν καὶ ἀποδοκιμάζομεν αὐτόν.

§ 102. Τῷ ἠθικῷ συναισθήματι ἀνήκουσιν ὡς εἶδη τὸ συναίσθημα τοῦ ἐγὼ ἢ ἡ αὐτοσυνείδησις καὶ τὸ συμπαθητικὸν συναίσθημα.

1) *Συναίσθημα τοῦ ἐγὼ ἢ αὐτοσυνείδησις καλεῖται τὸ εὐάρεστον συναίσθημα ἢ τὸ δυσάρεστον τὸ συνοδεῦον τὴν παράστασιν τῆς ἰσχύος καὶ δεξιότητος ἢ τὴν παράστασιν τῆς ἀδυναμίας καὶ ἀδεξιότητος. Παράδειγμα ἔστω ὁ Βουκεφάλας, ἐφ' ὃν δὲν ἠδυνήθησαν οἱ ἄλλοι Μακεδόνες· νὰ ἱππεύσωσιν, ἱππεύσε δ' ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Οἱ πρῶτοι ἔσχον ἐν ἑαυτοῖς τὴν αὐτοσυνείδησιν τῆς ἀδυναμίας, ἣτις διήγειρεν αὐτοῖς δυσάρεστον συναίσθημα, ὃ δ' Ἀλέξανδρος ἔσχε τὴν αὐτοσυνείδησιν τῆς δυνάμεως, ἣτις ἐγέννησεν ἐν αὐτῷ εὐάρεστον συναίσθημα. Ἐν τῇ αὐτοσυνειδήσει ἢ κρίσις περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας προέρχεται ἢ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὑποκειμένου ἢ ἐξ ἄλλων ἀνθρώπων. Ἡ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὑποκειμένου κρίσις περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας ἑαυτοῦ δύναται νὰ εἶνε ἢ λίαν ἀσθενῆς ἢ λίαν ἰσχυρὰ ἢ ὀρθή. Ἐν τῇ πρώτῃ περιστάσει ὁ ἄνθρωπος ὑποτιμᾷ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἀδρανῆς, δειλός, ἀδύνατος καὶ ἄνευ ἰσχυροῦς βουλήσεως Ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ περιπτώσει ὑπερτιμᾷ λίαν τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἀλαζών, θαρραλέος, προπετής καὶ περιφρονητῆς τοῦ ἀλλοτρίου διδάγματος ἢ τῆς συμβουλῆς. Ἐν τῇ παρβολῇ τοῦ τελώνου καὶ Φαρισαίου ὁ μὲν τελώνης ὑποτιμᾷ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ὁ δὲ Φαρισαῖος ὑπερτιμᾷ. Ἐκ τῶν στρατηγῶν τῶν Ἀθηναίων ὁ Νικίας ἀνήκει τῇ πρώτῃ περιστάσει, ὁ δὲ Κλέων τῇ δευτέρῃ. Ὀρθὴ δὲ αὐτοσυνείδησις εἶνε ἢ ἐξ ὀρθῆς ἐκτιμῆσεως τῶν δυνάμεων προερχομένη κρίσις, ἣτις χαρακτηρίζεται ὡς ἤρεμος, εὐσταθῆς καὶ ἀξιοπρεπῆς καὶ ἀπέχει τῶν δύο ἄκρων τηροῦσα τὴν μεσότητα. Ἡ ἐξ ἄλλων δὲ ἀνθρώπων προερχομένη κρίσις γίνεται, ὅταν καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἀναγνωρίζωσι τὴν ἀξίαν τοῦ ὑποκειμένου, ὅτε γεννᾶται τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς, τοῦτο δὲ προάγεται εἰς συναίσθημα δόξης, ὅτε ἢ ἀναγνώρισις τῆς προσωπικῆς ἀξίας ὑπερβαίνουσα τὰ ὅρια τοῦ πᾶσι κόσμου διαδίδεται καὶ εἰς ἀγνώστους χώρας καὶ εἰς τὰς ἐπιούσας γενεάς.*

2) Συμπαθητικὸν συναίσθημα εἶνε τὸ συναίσθημα τὸ γεννώμενον ἐκ τῆς ἀντιλήψεως ἀλλοτριῶν συναισθήματος· διότι τὰ συναισθήματα τῶν ἀνθρώπων ἐκδηλοῦνται δι' ἐξωτερικῶν σημείων, ἤτοι διὰ λέξεων, μορφασμῶν, χειρονομιῶν, γέλωτος, χαρᾶς, δακρύων, διὰ τοῦ βλέμματος, κτλ., δὲν μένομεν δὲ ἀδιάφοροι ἐπὶ τῇ ἀλλοτρῴᾳ ψυχικῇ καταστάσει, ἀλλὰ μεταφερόμενοι εἰς αὐτὴν δεχόμεθα τὰς αὐτὰς παραστάσεις τῆς ἀλλοτρῴας ψυχῆς καὶ συμπαθοῦμεν αὐτῇ. Αἱ θεμελιώδεις μορφαὶ τοῦ συμπαθητικοῦ συναισθήματος εἶνε δύο, τὸ συγχαίρειν ἢ συνήδεσθαι, ὅπερ εἶνε συμμετοχὴ ἀλλοτρῴας χαρᾶς καὶ γίνεται ἐπὶ τῇ ἀλλοτρῴᾳ εὐτυχίᾳ, καὶ τὸ συλλυπεῖσθαι, ὅπερ εἶνε συμμετοχὴ ἀλλοτρῴας λύπης καὶ γίνεται ἐπὶ τῇ ἀλλοτρῴᾳ δυστυχίᾳ.

Ὅταν δὲ ἐκ τῶν συναισθημάτων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων γεννῶνται ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἀντίθετα συναισθήματα πρὸς τὰ ἐκείνων, ἔχομεν τότε τὸ συναίσθημα τῆς ἀντιπαθείας ἢ τὸ ἀντιπαθητικὸν συναίσθημα. Ὅταν δηλ. ἡ ἀλλοτρῴα εὐδαιμονία ἀναπλάσῃ ἐν ἡμῖν τὴν παράστασιν τῆς οἰκείας κακοδαιμονίας, τότε δὲν συγχαίρομεν ἐπὶ τῇ ἀλλοτρῴᾳ εὐδαιμονίᾳ, ἀλλὰ λυπούμεθα ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ στερόσει. Τὸ δὲ ἀντιπαθητικὸν τοῦτο συναίσθημα, ὅπερ εἶνε λύπη ἐπὶ τῇ ἀλλοτρῴᾳ εὐτυχίᾳ, καλεῖται φθόνος. Ὅταν δὲ τοῦναντίον ἡ ἀλλοτρῴα λύπη ἀναπλάσῃ ἐν ἡμῖν τὴν παράστασιν τῆς οἰκείας εὐδαιμονίας, τότε δὲν συλλυπούμεθα, ἀλλὰ χαίρομεν. Τὸ δὲ ἀντιπαθητικὸν τοῦτο συναίσθημα, ὅπερ εἶνε χαρὰ ἐπὶ τῇ ξένη λύπῃ, καλεῖται χαιρεκακία, ἐπιχαίρειν, ἐφήδεσθαι καὶ καταχαίρειν.

Τὸ συμπαθητικὸν συναίσθημα εἶνε πρόδρομος τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν εὐνοίαν καὶ εὐμένειαν ἄνευ ιδιοτελείας. τὸ δὲ ἀντιπαθητικὸν συναίσθημα ὁδηγεῖ εἰς τὴν δυσμένειαν καὶ τὸ μῖσος. Οἱ νέοι δ' εἶνε ἐπιρρεπεῖς μᾶλλον εἰς τὸ συμπαθητικὸν συναίσθημα ἢ οἱ γέρον-

τες, αἱ γυναῖκες ἢ οἱ ἄνδρες. Τὸ συγχαίρειν συμβαίνει μόνον μεταξὺ τῶν οἰκειότερων, τὸ δὲ συλλυπεῖσθαι μεταξὺ πλείονος κύκλου ἀνθρώπων καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν. Διὰ τοῦτο τὸ συλλυπεῖσθαι εἶνε συχνότερον ἢ τὸ συγχαίρειν.

δ') Θρησκευτικὰ συναισθήματα

§ 103. Ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων οἱ ἄνθρωποι ἠρεύνησαν νὰ εὗρωσι τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων, τὸν Θεόν, ἐπίσθησαν δ' ὅτι ὑπάρχουσι πολλοὶ θεοί. Αἱ πεπλανημένοι αὐταὶ θρησκευτικαὶ δοξασίαι βραδύτερον ἐπληρωθῶσι, ἢ διὰ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας. Ἀντὶ τῶν πολλῶν θεῶν οἱ ἄνθρωποι ἐπίστευσαν ὅτι ὑπάρχει εἷς μόνος Θεός, ὅστις εἶνε πάνσοφος, πανάγαθος, παντοδύναμος, εὐσπλαγχνος, δικαιοτάτος, πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν, αἰώνιος καὶ τελειότατος, κτλ. Ἐκ τῶν περὶ τοῦ Θεοῦ δὲ τοιούτων παραστάσεων διεγείρονται ἐν ἡμῖν διάφορα συναισθήματα. Ἐχων ὁ ἄνθρωπος τὸ συναισθημα τῆς ἀδυναμίας αὐτοῦ καὶ ἀνεπαρκείας κατὰ τὰς διαφόρους βιοτικὰς περιπετείας στρέφει τὸ βλέμμα πρὸς τὸν οὐράνιον πατέρα, ἐκ τῆς παντοδυναμίας αὐτοῦ θέλων ν' ἀντλήσῃ βοήθειαν. Ἐχων δὲ τὸ λυπηρὸν συναισθημα ἐπὶ τῷ ἁμαρτωλῷ αὐτοῦ βίῳ προσπίπτει εἰς τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Γινώσκων δὲ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγαθότητα ἀναπτύσσει συναισθήματα ἀγάπης πρὸς αὐτόν, ἐλπίδος καὶ εὐγνωμοσύνης. Ζῶν δὲ συμφώνως πρὸς τὸ θεῖον θέλημα ἔχει εὐάρεστον συναισθημα, μὴ συμφώνως δὲ δυσάρεστον. Γινώσκων δὲ τὴν θεῖαν δικαιοσύνην, τὰς ἀδικίας δὲ ἑαυτοῦ, ἔχει τὸ δυσάρεστον συναισθημα τοῦ φόβου πρὸς τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ προσδοκωμένῃ τιμωρίᾳ. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ γεννώμενα συναισθήματα ἐκ τῶν περὶ τοῦ Θεοῦ παραστάσεων εἶνε θρησκευτικὰ συναισθήματα. Θρησκευτικὸν δὲ συναισθημα λέγεται τὸ εὐάρεστον ἢ δυσάρεστον συναισθημα τὸ περιεχόμενον ἐκ τῶν περὶ τοῦ Θεοῦ παραστάσεων ἡμῶν.

§ 104. Ὅσῳ τελειότερα εἶνε ἡ τοῦ ἀνθρώπου θεογνωσία, τοσοῦτω ζωηρότερα εἶνε καὶ τὰ θρησκευτικὰ αὐτοῦ συναισθήματα καὶ τοσοῦτω τελειότερος καθίσταται ὁ ἄνθρωπος ἠθικῶς· διότι εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπάρχη φαῦλος βίος, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος αἰρόμενος ὑψηλότερον τῆς γήινης ταύτης σφαίρας προσπελάζη ἐγγύτερον εἰς αὐτὴν τὴν πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸν Θεόν, διὰ τῆς διανοίας. Ὅθεν τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα εἶνε ἰσχυρὰ ἐρείσματα τῆς ἠθικότητος.

§ 105. Διὰ τῆς θρησκείας καὶ μάλιστα τῆς θρησκείας τοῦ φιλανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ δύνανται νὰ εὐδαιμονήσωσιν οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἔθνη πορευόμενα τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ θρησκεία δύναται νὰ κενώσῃ τὰς εἰρκτάς, νὰ ἐλαττώσῃ τὰς δίκας, νὰ ἐξαφανίσῃ τοὺς φόνους καὶ τὰς ἐπιορκίαις, νὰ καθοδηγήσῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ καθῆκον καὶ ἐκποδῶν ποιήσῃται τὴν ἀσέβειαν καὶ ἀθείαν, ἣτις εἶνε ἠθικὴ γάγγραινα παντὶ ἔθνει πρόρριζον τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ παρασκευάζουσα. Οὐδὲν μέγα καὶ ὑψηλὸν ἄνευ τῆς θρησκείας κατωρθώθη. Ἡ ἀγωγή καὶ ἡ παιδεία ἄνευ τῆς θρησκείας εἶνε ματαιοπονία. Διὰ ταῦτα οἱ γονεῖς ὀφείλουσι νὰ εἶνε εὐσεβεῖς καὶ διὰ τοῦ εὐσεβοῦς αὐτῶν παραδείγματος νὰ ἐμβάλλωσιν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τῇ καρδίᾳ τῶν τέκνων τὴν εὐσέβειαν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐχουοῖν ὑποχρέωσιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πολιτείας νὰ παράσχωσι μέλη θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς μεμορφωμένα. Μετὰ τούτους δὲ ὀφείλουσιν οἱ διδάσκαλοι νὰ διαπλάσσωσι θρησκευτικῶς τὴν καρδίαν τῶν παιδῶν καὶ διὰ τοῦ εὐσεβοῦς παραδείγματος καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας. Διὰ τῶν διαφόρων τοῦ προγράμματος μαθημάτων ὀφείλουσι ν' ἀποκαλύπτωσι τὴν σκοπιμότητα τοῦ κόσμου, τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἣτις εἶνε κατάδηλος ἐν παντὶ δημιουργήματι, ἵνα οὕτω πληρῶσι τὴν καρδίαν τῶν μαθητῶν συναισθημάτων θαύμασμοῦ καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ βοῶσιν ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε.

πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας» (Δαβὶδ 103, 25) καὶ ἀποκαλύπτονται ἀκούοντες τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐποίει ὁ ἀστρονόμος Νεύτων, ὅστις πανταχοῦ ἀνακαλύπτων τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ πάντοτε ἀπεκαλύπτετο προφέρων τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ.

§ 106. Σφόδρα πεπλανημένη καὶ μωρὰ εἶνε ἡ γνώμη ἐνίων ἀνθρώπων, νομιζόντων ὅτι ἡ θρησκεία εἶνε ἴδιον τῶν γερόντων, τῶν γραιῶν, τῶν παιδίων καὶ τῶν ἀμαθῶν ἀνθρώπων, καὶ πειρωμένων ν' ἀναιρέσωσι τὴν ἀνάγκην τοῦ Θεοῦ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ νὰ χλευάσωσι τὴν θρησκείαν. Τοιοῦτοι ὑλόφρονες ἄνθρωποι ὧν ὁ προσορισμὸς εἶνε «φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν» (Α', Κορινθ. ιε', 32), ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀλλ' ἡ γνώμη αὐτῶν εἶνε τοσοῦτον ἐσφαλμένη, ὅσον θὰ ἦτο εἰ ἐδίδασκον ὅτι ὁ φωτίζων τὸν κόσμον ἥλιος δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' εἶνε προῖον ψευδοῦς αἰσθήσεως καὶ ἀπάτης. Ἡ Ὀμηρικὴ δῆτρα (Ὀδυσ. γ, 48)

«πάντες δὲ θεῶν χατέουσ' ἄνθρωποι»
καὶ ἐν τῷ παρελθόντι ἴσχυσε καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀείποτε θὰ ἰσχύσῃ πρὸς λύπην τῶν ὑλοφρόνων.

Γ') ΠΕΡΙ ΑΨΙΘΥΜΙΩΝ

§ 107. Αἱ ἀψιθυμίαι προέρχονται ἐκ τῆς ἐκπλήξεως (§ 91), εἶνε δὲ ἡ ἐκπληξις εὐάρεστος καὶ δυσάρεστος. Ἀνθρώπος τις τυχὼν τοῦ πρώτου ἀριθμοῦ πλουσιωτάτου λαχείου ἐκπλήσσεται τοσοῦτον, ὥστε διατελεῖ ἐν παντελεῖ ὑπὸ χαρᾶς μέθῃ καὶ εἶνε ἐκτὸς ἑαυτοῦ, ὅπερ εἶνε ἀψιθυμία. Ὁ Αἴας ὁ Τελαμώνιος, ὅτε οἱ Ἕλληνας δὲν ἔδωκαν αὐτῷ τὰ ὄπλα τοῦ Ἀχιλλέως, ὡς ἤλπιζεν, ἀλλὰ τῷ Ὀδυσσεῖ κατελήφθη ὑπὸ λυπηρᾶς ἐκπλήξεως καὶ ὀργῆς καὶ γενόμενος ἐκτὸς ἑαυτοῦ, ἦτοι ἐν καταστάσει ἀψιθυμίας, ἐφόνευε τὰ ποίμνια νομίζων ὅτι φονεύει Ἕλληνας, ὕστερον δὲ συνελθὼν ἤντο-

κτόνησεν. Ἡ Ἀνδρομάχη ἐκ τοῦ τείχους τῆς Ἰλίου ἰδοῦσα τὸ ἀπροσδόκητον θέαμα νὰ σύρηται τὸ πτώμα τοῦ συζύγου αὐτῆς Ἐκτορος ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀψιθυμίας ἔνεκα σφοδρᾶς λύπης καὶ λιποθυμεῖ (Ἰλιάδ. X, 462—475). Ὅθεν ἀψιθυμία, ἣτις καὶ ἀψικαρδία καλεῖται, εἶνε συναισθηματικὴ κατάσταση τῆς ψυχῆς ἐπιφέρουσα ἔνεκα ἐκπλήξεως διαταραχὴν τῆς ψυχικῆς γαλήνης καὶ καταστροφὴν τῆς ἰσορροπίας τῶν παραστάσεων.

§ 108. Αἱ παραστάσεις οὐδέποτε εὐρίσκονται ἐν ἀκινήσιᾳ (§ 48), ἔξαίρεσις δὲ συμβαίνει ἐν βαθεῖ ὕπνῳ καὶ ἐν λιποθυμίᾳ, ἀλλ' ἀείποτε εὐρίσκονται ἐν σχετικῇ τινὶ κινήσει, οὕτω δὲ διασώζεται ἡ ἰσορροπία τῶν παραστάσεων καὶ ἡ ψυχικὴ γαλήνη. Καὶ ἐν τοῖς ἰσχυροτάτοις συναισθήμασι παρατηρεῖται ἰσορροπία τῶν παραστάσεων καὶ οὐδόλως συμβαίνει διαταραχὴ τῆς ψυχικῆς γαλήνης. Ἐν τῇ ἀψιθυμίᾳ ὁμοῦς ὁ παραστατικὸς ἡμῶν βίος ταράσσεται τοσοῦτον, ὥστε ἐκλείπει ἡ ψυχικὴ γαλήνη. Συμβαίνει δὲ τοῦτο ἔνεκα αἰφνιδίου καὶ ἀπροόπτου ἐφόδου ἰσχυρᾶς παραστάσεως, ἥς ἔνεκα ἡ ἰσορροπία τῶν παραστάσεων κλονίζεται βιαίως, ἡ δὲ ψυχὴ δὲν προλαμβάνει ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἰσορροπίαν, οὕτω δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἀψιθυμίᾳ διατελῶν ὠργισμένος μένει ἐμβρόντητος, ἴσταται ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ, εἶνε ἐκτὸς ἑαυτοῦ, λησμονεῖ ἑαυτὸν καὶ τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ θέσιν, λέγει καὶ πράττει τοιαῦτα, ὧν ἔνεκα πικρῶς μεταμέλεται, ὅταν συνέλθῃ. Ὁ καταληφθεὶς ὑπὸ τρόμου ἀποβάλλει τὴν ἐνέργειαν τῆς διανοίας, θέλων δὲ ν' ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον ἐμπίπτει εἰς αὐτόν, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ νευρικὸν αὐτοῦ σύστημα παραλύεται καὶ νὰ κινηθῇ ἀδυνατεῖ.

§ 109. Αἱ ἀψιθυμίας διαφέρουσι τῶν συναισθημάτων οὐχὶ μόνον κατὰ ποσόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ποιόν, διότι εἶνε πρόσκαιρος ἡ ψυχικὴ αὕτη ἀνωμαλία. 2) Ἐν ταῖς ἀψιθυμίαις παρατηρεῖται καὶ μεταβολὴ σωματικὴ, μάλιστα δὲ τοῦ νευρικοῦ συστή-

ματος. Οὕτως ἐντείνονται ἢ χαλαροῦνται οἱ μύες, ἀλλοιοῦται ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος, παρατηρεῖται ὠχρότης, ἐρυθρίασις, δάκρυα, γέλως νευρικός, ἀναπνοὴ τεταραγμένη, λιποθυμία, κτλ. 3) Αἱ ἀψιθυμῖαι δὲν προέρχονται ἐκ τῆς κατὰ μικρὸν ἐπιτάσεως τῶν συναισθημάτων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀμέσου καὶ ἀποτόμου ἐμφανίσεως ἀντιλήψεώς τινος ἥτις καὶ διὰ τοῦτο ἐκπλήττει.

§ 110. Αἱ ἀψιθυμῖαι κατὰ τὸν τόνον αὐτῶν εἶνε εὐάρεστοι καὶ δυσάρεστοι, κατὰ δὲ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς αὐτῶν εἶνε δύο εἰδῶν, πληρωτικαὶ (ἢ σθενικαὶ) καὶ κενωτικαὶ (ἢ ἀσθενικαὶ), καθ' ὅσον ἡ ψυχὴ ἐν ταῖς ἀψιθυμῖαις ἢ ἔχει ὑπερπλήρωσιν παραστάσεων, αἵτινες ἀτάκτως συνωθούμεναι στεροῦσι τὸν ἄνθρωπον τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ψυχικῆς γαλήνης, ἢ ἔχει κένωσιν πρόσκαιρον παραστάσεων καὶ ἀνισορροπίαν καὶ ἐπισκότησιν. Εἰς τὰς πρώτας ἀνήκει ἡ ὀργή, ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ ἔξαλλος χαρὰ, ἡ εὐθυμία, ἡ θγανάκτησις, κτλ., εἰς δὲ τὰς δευτέρας ἡ δειλία, ἡ αἰδώς, ὁ τρόμος, ἡ φρίκη, ἡ λιποψυχία, κτλ.

§ 111. Προφυλάττει τὸν ἄνθρωπον τῶν ἀψιθυμιῶν ἡ παιδεία καὶ ἡ μόρφωσις· διότι ἐπιρροεπέστεροι ταῖς ἀψιθυμῖαις εἶνε οἱ ἀμαθεῖς, οἵτινες ἀδυνατοῦσι νὰ συγχωνεύωσι συμμετρως τὰς παραστάσεις. Ἐπιδραῖ δὲ πολὺν ταῖς ἀψιθυμῖαις καὶ ἡ λεγομένη ἰδιοσυγκρασία ἐκάστον· διότι κράσεις τινὲς εἶνε δεκτικώτεραι τῶν ἀψιθυμιῶν.